

PAŠKO-ZADARSKI ODNOSI TIJEKOM 14. STOLJEĆA

MIROSLAV GRANIC
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 949.718»14«
Izvorni znanstveni rad

U srednjem vijeku Pag je sve do konca 12. st. bio u neposrednoj vlasti Zadra. Tek kada se Zadar odmetnuo od Mletačke vlasti, 1192. Mlečani otimlju Zadranima Pag i omogućavaju Pažanima da organiziraju svoju upravu pod mletačkim knezom.

Kad se Zadar 1311. pobunio protiv Venecije, Pag nije slijedio njegov primjer, a to je učinio i 1345. godine. U razdoblju od 1311. do zadarskog odmetnuća (1345.) sve su učestaliji sukobi između paške i zadarske općine. Međutim, ovog puta uz Pag stoji i Venecija i popušta paškim traženjima jer je uvjerena da su Pažani itekako dobri saveznici u datom trenutku i jezičak na vagi u cjenjanju sa Zadrom.

Nakon 1345. Pag je pod mletačkom vlašću u istom položaju poput ostalih komuna: ima vlastito vijeće, suce i općinske organu, a kneza dobiva iz Venecije. Ipak, Pažanima je mletačka vlast daleko podnošljivija od zadarske. Događaji nakon 1358, kada Ludovik bez nadoknade prepušta Zadranima Pag, presudni su za daljnji tok paške povijesti. Pritisnuti zadarskom samovoljom i poniženi poput robova Pažani 1393. dižu oružanu bunu koju Zadrani u krvi ugušuju, ali i gube vlast nad otokom presudom Ninskog sabora 1396. godine. Kralj Sigismund je u svom privilegiju izdatom Pažanima 25. veljače 1397. potvrdio zaključke ninskog sabora uz određene uvjete.

Pristavši uz njegovog protivnika, Ladislava Napuljskog, dobivaju Zadrani 1402. od njega Pag i osvećuju se onim Pažanima koji su na saboru u Ninu branili interese svoje općine.

Zadrani pogubljuju najistaknutije paške prvake, ukidaju vijeće i sami postavljaju općinske činovnike. Već 1409. prodao je kralj Ladislav Zadar, Novigrad, Vranu i Pag (jedini posjed u Dalmaciji) Mlečanima za 100000 dukata, kao i sva prava na Dalmaciju. U kolovozu iste godine uzimlju Mlečani Pag i više ga nikada ne vraćaju Zadranima.

1.

Za prve paško-zadarske sukobe znamo već od kraja 12. stoljeća¹ kada Mlečani, za vrijeme trećeg ustanka Zadrana, zauzimaju god. 1192. otok Pag i tamo postavljaju za kneza »Pagi et aliarum insularum Jadre« svog patricija Dominika Micheala.² To dovodi do zadarske intervencije koja završava neuspjehom, a Pag je pod mletačkim suverenitetom, s posebnim knezom, uspio sačuvati svoju kakvu-takvu autonomiju sve do 1204. kada je odredbama zadarsko-mletačkog ugovora bilo sve vraćeno na staro stanje, to je za Pag značilo i ponovno podložništvo prema Zadru.³

¹ Literatura o Pagu nije brojna. Navesti ću samo nekoliko najvažnijih radova iz paške prošlosti: M. Suić, *Pag*, Zadar 1953; N. Klaić, »Rapski falsifikati«, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, Zadar 1955; Ista, »Paški falsifikati«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Hist. grupa, 1, Zagreb 1959; S. Antoljak, »Pitanje autentičnosti paške isprave«, *Starohrvatska prosvjeta*, III/1, Zagreb 1949; Isti, »Još nešto o paškoj ispravi«, *Starohrv. prosvj.*, III/2, Zagreb 1952; G. Alačević, »La congregazione generale della Dalmazia fatta a Nona nel 1396«, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, XIV, 1891, i XV, 1892. N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Prošlost Zadra II, Zadar 1976.

² M. Suić, *sp. dj.*, str. 36; G. Praga, »Zaratini e Veneziani nel 1190. La battaglia di Treni«, *Rivista Dalmatica*, VIII/1925, str. 54.

³ S. Ljubić, *Listine o odnosajih Južnoga slavenstva i mletačke republike*, MSHSM, Zagreb 1868, str. 21. (dalje (*Listine*).

Polovinom 13. stoljeća dolazi do novih trzavica između Paga i Zadra. Pag se nije god. 1242. odmetnuo od Venecije, a Zadranima se 1247. obvezuju da će Ivanu Michaeliju, koji je uoči bune 1242. bio paški knez, u ime odštete isplatiti sedamsto osamdesetčetiri libre.⁴ Iz ovog se može zaključiti da Pag nije slijedio zadarski primjer i da je ostao »vjeran« Veneciji, našto su Zadranima napali na Pag i tom prilikom nanijeli štetu paškom knezu.

Nakon što se Venecija konačno nagodila sa Zadrom, uspjela je iznuditi od paške općine god. 1248. da ova dozvoli zadarskoj za neko vrijeme udariti namet u svoju korist na sol koje se bude izvozila s otoka Paga.⁵ Više je nego očito da iza ovakvog ugovora stoji Venecija kako bi tom mjerom pridobila Zadranima. Zanimljivo je da kao »procuratores, sindici et actores communis Pagi« nastupaju dva paška suca i jedan đakon (knez se i ne spominje!). No, kako ugovor sklapa paška općina — »communitas«, Zadranima je već tada jasno da Pažani prema njima nastupaju kao ravnopravna stranka, a ne kao podložnici. Uza sve to, borba za osamostaljenje paške općine bit će teška i dugotrajna.

2.

Kada se Zadar godine 1311. pobunio protiv Venecije i zbacio njenu vlast, Pag naprotiv ostaje vjeran republici očekujući od njezine vlasti više slobode nego što su uživali pod Zadranima.⁶ Paški poslanici u Veneciji traže u prvom redu slobodan izbor kneza, ali ta im je molba odbijena. Međutim, plaću paškog kneza »velikodušno« je Serenissima snizila od tisuću i četiristo na tisuću libara i oslobodila Pažane još nekih dužnosti prema knezu.⁷ Oduzima Zadranima porez od paške soli, vina i žita, a sol proglašava svojim monopolom. Pažani traže da ih Venecija primi u svoju vojsku što ona prihvaća jer je svakako u njenom interesu da u borbu protiv Zadra šalje najprije njegove bivše podložnike.⁸ Ali i Zadranima nisu stajali skrštenih ruku; navale na Pag da kazne »odmetnike«. Prema riječima nepoznatog sastavljača paških Kapitulara, Zadranima počine »multa mala in opibus Paghensium incendiando noviter Terram Paggi, devastando et defossinando salinas, et alia mala, causa quod non assenserunt Paghenses sceleratis operibus Jaderinorum«.⁹ Pag je tako ostao dvije godine u direktnoj vlasti Republike.

Zadarsko-mletačkim mirom 1313. Venecija ipak nije Pag vratila u apsolutnu vlast Zadra, kako je to običavala činiti ranije. Određeno je da će paškog kneza birati između zadarskih plemića mletačka vlada i postavljati dužd i mletačko Vijeće za dvije godine, a tada će otok biti vraćen u ruke Zadranima. Posebnom je odredbom u ugovoru utvrđeno da knez kojeg budu postavljali Zadranima ne smije raditi protiv paških statuta i običaja.¹⁰

Da je i nakon ovako sklopljene pogodbe došlo do gaženja prava Pažana pokazuju sve učestaliji sukobi između dviju komuna, koji se jav-

⁴ *Listine*, I, str. 68; Klaić - Petricioli, *sp. dj.*, str. 189.

⁵ *Listine*, III, str. 403-404.

⁶ H. Živković L., *Stoljetne borbe Zadra protiv Venecije*, Zagreb 1968, str. 9.

⁷ *Listine*, I, str. 191.

⁸ *Listine*, I, str. 257, 258.

⁹ M. L. Ruić, »Delle Riflessioni Storiche etc.«, Tomo primo, 1779, str. 139, 140. (Izvatke iz paških Kapitulara donosi i D. Farlati, *Illiricum Sacrum*, V, Mleci 1775). Ruićev rukopis se čuva u Naučnoj biblioteci u Zadru (ms. 772/I-II).

¹⁰ *Listine*, I, str. 269.

ljaju nakon 1324. godine. Ti sukobi se zaoštravaju god. 1339. zbog nekih zloupotreba od strane Zadra. Venecija stoji na strani Paga, i upravo zbog njene intervencije Zadar mora popustiti. Iz paških tužbi, koje neprestano nose u Veneciju, razabire se da zadarski knezovi (Mlečani) povremeno iskorištavaju paško kneštvo sileći paške građane da ga prime u zakup uz visoku neotuđivu od tisuću i četiristo libara. izbacuju svojevolumino iz paškog Vijeća sebi nepoćudne vijećnike i silom guraju u Vijeće došljake »qui sunt de Croatia« i utjeruju daće na sol i klanje stoke. Mletačkim posredovanjem riješene su ove nesuglasice i određuju se trojica vijćnika koji će popisati i ispitati prava Pažana.¹¹

Iako se prividno stanje smirilo, nedugo zatim se sukobi nastavljaju do god. 1342. kada je intervencijom Venecije sklopljena i druga nagodba.¹²

Prije 1341. došlo je do kršenja paških običaja (»consuetudi nes«), pa stoga Mlečani iste godine određuju neka se ti običaji popišu i kodificiraju. Pažani su popisali preko devedeset paragrafa kojima su Zadranj svojevolumino, dodali još trideset pet. Da Pažani nisu time bili zadovoljni, govori nepoznati pisac kapitulara koji je za takve zakone anpisao da su »protivni Bogu i pravdi i svakom ljudskom dostojanstvu.«¹³ Ali posredništvom Venecije i taj je spor izglađen. Zadranj izgleda nastoje, prema paškim tužbama, da oduzmu spise paške kancelarije; Venecija, prozrevši njihovu namjeru, određuje da se imovni zapisnici čuvaju kod bilježnika, a po odlasku kneza s dužnosti pohrane u škrinju s ostalim spisima.¹⁴

Pažane je duboko povrijedio postupak kneza koji je sam postavljao općinske činovnike, što se kosilo s običajima. Nakon što je mletačko vijeće mudrih ispitalo »conuetudinibus veteris positus in libro cenabrii« i zaključilo da knez može kod preuzimanja družnosti izabrati potkneza (»vicecomitem«) i jednog suca, a drugog suca se bira »per maiorem partem voluntatis populi«. Ostale činovnike »camerarios, iusticiarios, sensales, missetas, unum iudicem in Scripsallo et advocates curie«, postavlja knez sa svojim sucima. Što se tiče paškog bilježnika potvrđeno je da »scriba verro terre Pagi debet fieri per consilium Pagi«, dakle bira ga paško Vijeće.¹⁵

Takav je upravni aparat bio pristran jer je knez u svakom slučaju imao većinu. On bira sebi odane ljude, a Pažanima jedino ostaje njihov sudac »iudex populi«, koji se i bori za njihove interese. Stoga i nije čudo što na čelu paških nezadovoljnika četrdesetih godina stoji paški sudac Belota.¹⁶

Paške tužbe se nastavljaju. Knez saziva Vijeće zbog manje važnih poslova, a za važna pitanja uopće ga ne saziva. Ili saziva Vijeće »sine voluntate iudicum« — bez pristanka sudaca. Pažanima zabranjuju trgovanje u obližnjem Karlobagu (»Scrisa«, »Scripsallo«), kojemu Pažani šalju jednog suca, tzv. »iudex in Scripsallo«.¹⁷ Taj je sudac uživao ista ona prava koja su uživali i paški suci, odnosno imao je pravo na regalije poput paških kolega.¹⁸ Zatim, knezovi dovode svoje ljude i povjeravaju im službe. Postupa-

¹¹ *Listine*, II, str. 156-157, 172, 195, 212-214, 235, 236.

¹² N. Klaić, *Paški falsifikati*, str. 16.

¹³ M. Suić, *sp. dj.*, str. 41; V. Brunelli, *Storia della Città di Zara*, Trst 1974, str. 452, 453. *Listine*, II, str. 119, 120, 125-126.

¹⁴ *Listine*, II, str. 117.

¹⁵ *Listine*, II, str. 95, 98.

¹⁶ N. Klaić - I. Petricioli, *sp. dj.*, str. 293, 295.

¹⁷ *Listine*, II, str. 96, 98.

¹⁸ M. L. Ručić, »Legum, Statutorum, etc.«, str. 59. (Rkp. u Biblioteci Hist. arhiva u Zadru).

jući prema načelu da općinske službe vrši onaj koji snosi i terete, Venecija određuje da »nemo possit esse misseta vel officialis in Pago nisi Pagensis«. ¹⁹ Upozorava kneza da ima suditi prema paškim običajima i statutima.

Samovolja nekih Zadrana išla je toliko daleko da je Vučina Mihajlov Matafaris, dok je bio paškim knezom (prije 1311.), podigao deset solana i nekima pokrio općinski put. ²⁰

Međutim, bilo je i nepravednih tužba sa strane Pažana. Bune se što su pozvani »pečatom u Zadar«, što znači na zadarski sud, iako u tom pitanju zadarska kurija nije uvela nikakve novotarije. Traže da uvedu novu plaću na sol i stoku koja se izvozi iz Paga. Te su odredbe bile nove i naročito su pogađale zadarske trgovce. Nakon dugotrajnog natezanja Venecija zabranjuje tu novost uvidjevši da Pažani nisu u pravu. U pitanju soli Venecija određuje da novu pristojbu plaća prodavač, a ne kupac. Na tužbe Pažana da ih knezovi nepravedno tjeraju u vojničku službu, neće priznati da šezdeset ljudi koje knez od njih zahtijeva služe za pratnju mletačkog kneza koji dolazi i odlazi iz Zadra. Pažani ne žele dati ljude i morali su, prema naredbi mletačkog dužda, platiti knezu dvjesto četrdeset libara za kneževu pratnju. Također je nepravedno optužen knez da Pažanima ne dopušta poslije smrti jednog vijećnika postaviti novoga. Radilo se o jednom istjeranom vijećniku. ²¹

Za vrijeme svih tih sukoba i borbi za očuvanje »starih pravica« Pažani ne ostaju kod svojih starih običaja. Pučani traže da njihov »iudex populi« više ne dobiva plaću. Kako se na takav zaključak sudac odlučio povući, Venecija, smatrajući »quod Pagenses male stant sine curia vel regimine in civitate sua Pagi«, a k tome Vijeće i pučka Skupština nisu prihvatili ostavku, nalaže da ostane u svojoj službi. ²²

Protiv dotadašnjeg običaja izabiru god. 1342. u Vijeću dvanaestoricu članova, s očitom namjerom da uz već postojeće Veliko vijeće formiraju i malo, kao organ koji bi se suprotstavio samovolji paškog i zadarskog kneza. Venecija određito odgovara da izbor takvih ljudi »non esset aliud quam usurpare iurisdictionem comitis, iudicum et communis Jadre et eorum iuribus«, i odbija molbu. Nakon toga, Pažani odjednom ukidaju sudačke plaće, ali im Venecija odbija provesti takvu odluku. ²³

Premda je paška općina, s ograničenom autonomijom, bila pod direktnom zadarskom vlašću, ipak je na njenom području početkom 14. st. uznepredovao proces društvene diferencijacije. Unutar pašskog stanovništva izdvaja se poseban sloj građana koji ulazi u gradsko Vijeće. Pripadnost Vijeću nije bila nasljedna, a nakon smrti pojedinog člana Vijeće bira novog vijećnika. Članovi Vijeća sebe u dokumentima stoga i nazivaju samo vijećnicima — »consilarii«. Dakle, riječ je o klasnoj, a ne staleškoj grupi, koja se od ostalog pučanstva razlikuje po imetku, ali i po društvenom položaju. Oni još nisu zatvoren stalež plemići — »nobiles«, što i sami naglašavaju 1339, ²⁴ ali očito je permanentno uzdizanje pojedinih obitelji iz redova paš-

¹⁹ *Listine*, II, str. 100; N. Klaić - I. Petricioli, *sp. dj.*, str. 294.

²⁰ *Isto*, str. 294, 295.

²¹ *Listine*, II, str. 93.

²² *Isto*, str. 172.

²³ *Isto*, str. 157, 172.

²⁴ *Isto*, str. 48. Pažani izjavljaju 27. VII. 1339. u Mlecima »quod consilarii Pagi esse debent de cetero, et quilibet de sua parentela, et sic semper extitit a tempore, cuius non extat memoria«.

kih vijećnika i sukob je neminovan kako sa Zadrom tako i s paškim pučanstvom. Paški su vijećnici ujedno i najjači posjednici solana i zemljišta gledajući u lokalnim okvirima, i najbogatiji pripadnici svoje klase.

Što se više učvršćuje položaj paške komune, to i sukobi poprimaju dublje razmjere. I upravo paški prvaci, članovi Vijeća, ona su snaga koja se opire zadarskoj samovolji i glavni su nosioci borbe.

Pogledamo li najranije popise paških vijećnika iz 14. st. ubrzo ćemo se uvjeriti da se u Vijeću nalaze članovi jednih te istih obitelji,²⁵ iako je u načelu Vijeće još uvijek »otvoreno«. Ali, vijećnici uglavnom nakon smrti jednog od svojih članova »biraju« za novog člana sina ili brata umrlog vijećnika.

U periodu od 1311. do 1345. godine Mlečani namjerno popuštaju zahtjevima Pažana. Dopuštaju izgradnju paške općine, ali ne iz neke naklonosti već iz čiste računice. Vrlo su dobro znali da su Zadrani nepouzdanj podanici, a davanjem sitnih ustupaka njihovim protivnicima imat će njihovu vjernost u odlučnim trenucima.

3.

Godine 1344. došlo je do otvorenog sukoba između paške i zadarske općine. Pažani su bez znanja kneza pečatili neke isprave, na što su »pod pečatom« bili pozvani svi paški vijećnici u Zadar. Shvativši poziv kao poniženje, Pažani to odbijaju. Zadrani upute noću lađu na Pag kako bi silom doveli neke paške vijećnike u Zadar. Pažani se dignu na oružje i navale na Zadrane, jednog ubiju a trojicu zarobe. Čim je Venecija čula za izgred, naredila je istragu. Vođe tog izgreda bili su paški sudac Belota, njegov brat Tomica zvani »Manzatuto« i braća Kolanus i Župan, sinovi Dominika Županića.

Ispitavši stvar Venecija je došla do zaključka da je zadarski knez doista prekoračio odredbe ugovora prema kojem smije odabrati »unum nobilem de Jadra in comitem Pagi«, a taj je dužan upravljati paškom općinom »secundum eorum consuetudines et statuta«. Venecija ide tako daleko da čak predlaže oduzimanje jurisdikcije zadarskom knezu nad Pažanima u civilnom i kriminalnom sudstvu.²⁶ Međutim, već 1345. pobuni se Zadar protiv mletačke vlasti i time se okončao ovaj paško-zadarski sukob.

Pažani pohvataju Zadrane koje su zatekli na Pagu, dvanaest plemića i trideset i devet pučana, i predaju zapovjedniku mletačke mornarice Petru de Canale,²⁷ koji je s pet trirema uplovio u pašku luku. Nakon što su se mletačke galije udaljile »Jadertini cum illis de Ungaria noviter fecerunt incendia magna, et maxima damna, et subverterunt Pagum, et dederunt Regi Ludovico«. ²⁸ Sigurno je zadarska vlast nad Pagom, koji su osvojili u ime kralja Ludovika, bila kratkog vijeka jer već u kolovozu 1345. mletačko Vijeće zaključuje neka se imenuje knez za Pag i s dva komornika pošalje na otok.²⁹

²⁵ v. Spise Gerarda iz Padove koji je od god. 1329. do 1337. bio »Scriba salariatus Communis Pagi«. Izdanje Hist. arh. u Zadru, *Spisi zadarskih bilježnika II*, Zadar 1969. Popise članova paškog Vijeća v. u *Listinama*, II, str. 460-462, i u *Listinama*, III, str. 15-17.

²⁶ *Listine*, II, str. 236.

²⁷ N. Klaić - I. Petricioli, *sp. dj.*, str. 299.

²⁸ Farlati, *sp. dj.*, str. 170.

²⁹ *Listine*, II, str. 260-261.

I rapski je knez zarobio neke Zadrane i poslao ih u Veneciju.³⁰ Pažanima se dozvoljava da naoružaju brod protiv Zadra. U studenom se pohvaljuju Rabljani što su iznova naoružali svoju galiju i s vojskom poslali pod Zadar, a u prosincu su pohvaljeni Splićani, Trogirani, Šibenčani i Pažani što su poslali u pomoć svoje brodove protiv Zadru, te se nagovaraju da svoje brodove zamijene novima.³¹

Nakon šesnaestomjesečne borbe iznemogli Zadrani se ipak bezuvjetno predaju Veneciji 12. XII. 1346. U zaključcima mira 1347. nalazi se i zaključak o Pagu koji se sa svim pripadnostima posve izuzima od zadarske općine.³²

Usprkos paškom dobrovoljnom podvrgavanju, mletačka vlast traži način kako bi se Pag i formalno podvrgao njezinoj vlasti. Već 10. lipnja 1347. paško Veliko vijeće («toto et integro generali consilio») zaključuje da se Pag stavi pod mletačku vlast, a jedan član mletačkog Vijeća odlazi na Pag i dovodi paške poslanike u Veneciju. Oni predaju »dominium et proprietatem terre et districtus et totius insule Pagi« mletačkom duždu. Čitav ceremonijal predaje završio je 29. srpnja 1347. prisegom svih članova paškog Vijeća na vjernost duždu i Republici.³³

Privrženost Veneciji donijela je Pažanima konfiscirana imanja zadarskih građana, zadarsku sol i oprost od daće na sol.³⁴

Ustanovljen je djelokrug vlasti mletačkog kneza na Pagu. Njegova su prava uglavnom jednaka kao i prava zadarskih knezova (na paškom kneštvu). On bira svog suca, a drugog se bira prema običajima otoka. Knez je jedini sudac u kriminalnim parnicama, a u civilnim gradski suci imaju savjetodavnu ulogu.³⁵

Sve do zadarskog mira 1358. ostat će Pag pod direktnom upravom Mletačke republike. Pod njenim vrhovništvom reorganizira se paška općina i poprima fizionomiju ostalih komuna u Dalmaciji. Vode se rasprave u Vijeću o tretiranju položaja vijećnika. Predloženo je da se Vijeće »zatvori« i da se vijećnici imaju smatrati »nobilima«. Svakako taj prijedlog nije uspio uslijed otpora većine vijećnika.³⁶ Pokretač takve akcije očito je bila Venecija, jer je u njenom interesu da vlast ograniči na što užu krug ljudi. Paški se članovi Vijeća i dalje nazivaju vijećnicima, koji će uz svoje ime u dokumentima upotrijebiti izraz »ser«, ali samo da bi time istakli svoj društveni položaj i pripadnost Vijeću.³⁷

Zamijenivši zadarsku vlast mletačkom, Pag preuzima na sebe i borbu koju su do tada vodili Zadrani s Rabljanima zbog pripadnosti Caske, Novalje i Luna. Kako su Rabljani već niz stoljeća apsolutni gospodari sjevernog dijela otoka, a Pažani nisu uistinu imali nikakvih prava na taj sporni dio otoka, poslužili su se silom.

God. 1348. pokrenuli su Pažani pitanje pripadnosti Novalje. Iduće godine (1349.) s osamdeset naoružanih ljudi napali su noću kopnom i morem Novalju, potukli Rabljane, tamošnjem potknezu odrubili glavu i opljačkali

³⁰ N. Klaić - I. Petricioli, *sp. dj.*, str. 304.

³¹ *Listine*, II, str. 296-297.

³² *Isto*, II, str. 427.

³³ *Isto*, III, str. 15-17.

³⁴ *Isto*, II, str. 285.

³⁵ *Isto*, III, str. 23-24.

³⁶ M. L. Ruić, »Delle Riflessioni Storiche«, Tomo primo, str. 158, 159-160.

³⁷ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, XI, Zagreb 1913, str. 481. (dalje SCD).

rapsku stoku. U spor se uplela Venecija i uspjela ga izgladiti tako da je kaznila počinitelje zločina (i to dosta blago), a Novalju sa sjevernim dijelom otoka potvrdila rapskoj komuni.³⁸

S paškom općinom sklopila je Venecija god. 1352. ugovor o podjeli prihoda od paške soli i pokazala kolika je važnost tog otoka. Budući da mnogi Zadranjci još uvijek posjeduju solane na Pagu, na posebnoj sjednici zadarskog Vijeća pročitao je tekst mletačko pašskog ugovora, koji je zadarsko Vijeće moralo potvrditi.³⁹

4.

Odredbama Zadarskog mira 1358. Venecija je predala Kralju Ludoviku čitavu Dalmaciju od polovice Kvarnera do Drača, a mletački dužd morao se odreći naslova »dux Dalmatiae et Croatiae«.⁴⁰

Za Pažane je zadarski mir značio povratak na staro stanje. S obzirom na vjernost Zadranjaca Ludovik je njima vratio vlast nad Pagom. Na hrvatskom saboru u Ostrovici god. 1358. raspravljalo se o zadarskoj jurisdikciji nad otokom, a dvadeset i dvoje zakletih prisjednika zajedno sa svim plemićima potvrđuju da je Pag uvijek i od starine bio zadarski, te da su ga iz njihovih ruku nasilno oteeli Mlečani.⁴¹ Nakon takve saborske odluke Ludoviku nije preostalo ništa drugo nego da im ustupi Pag.

Novopostavljeni knez, Frane Cedolini, zadarski patricij, poduzima represalije prema onima koji su se istakli u zadnjim borbama protiv Zadra, posebno 1344. i 1345. godine. Ukinuto je paško Vijeće, a umjesto Vijeća kao kolektivni organ ima se sastajati jedino Skupština (»universitas«).⁴² Iako je paška općina jednako konstituirana kao zadarska, Zadranjci takvim postupkom daju do znanja Pažanima da im ne smiju biti jednaki po političkom uređenju. Oni ne žele u svom distriktu imati nikakvo Vijeće (»consilium«), koje bi moglo parirati Vijeću njihovog grada.

Nametnuta su i nova podavanja kakvih do tada nije bilo, i to na kuniće, vino, kokoši, janjad i ribu.⁴³ Upravo ovako drastičnim mjerama nastojali su sapeti paško gospodarstvo i otupiti gospodarsku moć paškog stanovništva.

Zadranjci su u svojim nedjelima prešli svaku mjeru jer su — kako je to zabilježeno u Kapitularima — »male tractando, et dando multas afflictiones, interemptiones, suspensiones, decapitationes, vulnerationes, manum et peduum obruncationes, et multa alia mala fecerunt«,⁴⁴ te je Ludovik bio prisiljen izuzeti Pag iz njihove vlasti. Zadranjci su god. 1361. izgubili vlast nad Pagom.⁴⁵

³⁸ *Listine*, III, str. 110-111, 128, 222-223.

³⁹ *Listine*, III, str. 231-233; *SCD*, XII, Zagreb 1914, str. 92-96.

⁴⁰ *Listine*, III, str. 368-370.

⁴¹ »Memoriale Pauli de Paulo partitij Jadrensis (1371—1408)«, *Vjesnik hrv. slav. dalm. zemaljskog arhiva*, VI, sv. 1 i 2, Zagreb 1904. (izdao F. Šišić), str. 49; N. Klaić - I. Petricioli, *sp. dj.*, str. 370.

⁴² M. L. Ruić, »Delle Rifl. Stor. Tomo Terzo«, str. 53, 54. (Rkp. u Biblioteci Hist. arhiva u Zadru)

⁴³ *Isto*, str. 55, 56.

⁴⁴ Farlati, *sp. dj.*, str. 170.

⁴⁵ M. L. Ruić, »Delle Rifl. Stor. Tomo primo«, str. 181.

Povrijeđeni gubitkom Paga, povedu diplomatsku akciju preko Ivana, vackog biskupa, kako bi ovaj pridobio kralja da im vrati otok. U tome i uspijevaju.⁴⁶ Kralj Ludovik doista 1372. vraća Pag u ruke Zadrana, ali za- branjuje proganjanje paških nezadovoljnika jer želi, kako to izričito kaže, da i oni (tj. Pažani) ostaju u starim slobodama.⁴⁷

Za takvu uslugu nagrađen je bio i vacki biskup Ivan. On je zajedno sa svojom obitelji agregiran zadarskom plemstvu.⁴⁸

Dobivši Pag, Zadrani su paškom kneštvu pripojili i Novalju. Svečani protest rapskog sindika Hermolaja de Hermolao za vrijeme službe božje u crkvi sv. Krševana u Zadru nije koristio.⁴⁹ On je javno optužio Zadrane da su lažnim izvještajima iznudili od kralja otok. Tek nakon šest godina zapo- vijeda Ludovik zadarskoj općini samo da vrati stoku, koju je otela Rab- ljanima kad je nasilno oduzela Novalju,⁵⁰ a o povratku Novalje nema ni riječi.

Za uprave kneza Jurja de Georgiis, oduzimaju Zadrani spise paške kan- celarije i nose ih u Zadar. Zabranjuju paškom kancelaru i bilježnicima sa- stavljati bilo kakve isprave na pergameni (privilegij koji su pridržali jedino za svoje bilježnike!), a isprave »in carta bombacina« ima kontrolirati paški knez, a ne egzaminator (ukidanje i ove službe!).⁵¹ Godine 1372. nameću i namet na kruh.⁵²

Zadrani donose Statutarne naredbe koje čak u Pagu svečano objav- ljuju, i to s »privolom« paške skupštine, a te su naredbe uglavnom penal- nog karaktera.⁵³

Iduće godine (1373.) postavljaju Zadrani za upravljača otoka Paga Za- dranina Rajnerija Varikašu, koji više nije paški knez nego vikar, a taj se »zaklinje« na stare običaje. Varikaša uzima za svog suca Matu Markovića, dok paška »universitas« izabire za suca Ivana Dragsinića.⁵⁴

Godine 1376. pojavljuju se pred Ludovikom paški poslanici koji iznose svoje tužbe protiv zadarske vlasti. Nakon toga kralj izdaje 23. XI. 1376. po- velju kojom zaštićuje prava paške općine, potvrdivši da ona ima uživati sva prava i povlastice koje uživaju i ostali gradovi Dalmacije.⁵⁵ Međutim, spo- menutim privilegijem kralj ne izbacuje Zadrane s otoka.

Kako se zadarski knezovi nisu obazirali na privilegije i svojim pona- šanjem dokazivali da su privilegiji, povelje, instalacioni akti i zakletve jedno, a politička praksa drugo, Pažanima je jedino ostalo da se uzdaju u svoje snage i čekaju bolja vremena.

Mržnju prema Zadru pokazuju Pažani i tajnim odlaskom na Rab gdje sudjeluju u obrani Raba kojeg je podsjedala genoveška flota. Godine 1378. predao se Rab Veneciji i pod njenom vlašću ostat će sve do torinskog mira

⁴⁶ M. Suić, *sp. dj.*, str. 43.

⁴⁷ *Memoriale*, str. 49.

⁴⁸ I. Lucius, *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Trau*, Mleci 1673, str. 269.

⁴⁹ SCD, XIV, str. 435-437.

⁵⁰ SCD, XV, Zagreb 1934, str. 351, 352.

⁵¹ M. L. Ruić, »Delle Rifl. stor. Tomo primo«, str. 190-191.

⁵² *Isto*, Tomo Terzo, str. 65.

⁵³ M. Šamšalović, »Statutarne naredbe za otok Pag 1372«, *Zbornik Hist. zavoda JAZU*, vol. 8, Zagreb 1977, str. 416-427.

⁵⁴ S. Antoljak, *Miscellanea I*, Zadar 1950, str. 10-14.

⁵⁵ SCD, XIV, str. 238-239; M. Suić, *sp. dj.*, str. 44.

⁵⁶ Vl. Brusić, *Otok Rab*, Zagreb (1924), str. 83, 84.

1381. godine.⁵⁶ Paški knez, Zadranin, konfiscira imanja onih Pažana koji su prebjegli na Rab i kažnjava ih progonstvom.⁵⁷

Po smrti Ludovika u novonastalom metežu Pažani žele iskoristiti dolazak novog vladara Sigismunda (Žigmunda) Luksemburgovca i dižu u ožujku 1393. oružanu bunu protiv Zadra.⁵⁸

Ovoj buni prethodila su dva blaža incidenta. Prvi je nastao zbog konsekracije crkve sv. Lucije. Paški arhiprezbiter sa zborom kanonika posvetio je spomenutu crkvu 1392. godine bez znanja i privole zadarskog nadbiskupa. To je dovelo do crkvenog spora koji se otegoao sve do 1394. godine.⁵⁹ Drugi je incident bio iskorišten za povod bune. Paški knez, Ivan de Soppe, naredio je da Pažanke moraju nositi tamne haljine, a Pažani bijele kapice u znak ropstva.⁶⁰ Time su Zadranjani »dolili ulje na vatru« i to je bilo dovoljno za dizanje bune.

O samoj buni znamo iz *Memoriala* zadarskog kroničara Pavla de Paolija. Buna je imala izrazito politički karakter. Pažani su odlučili da se politički i crkveno oslobode od zadarske općine i njenih činovnika.

Dana 11. ožujka 1393. Pažani izaberu Disičevića, Rastinju i Cerunka »pro regimine eorum«, dakle vlastitu upravu s trojicom rektora na čelu. Zapovijede knezu Ivanu de Soppe da u roku od tri dana pod prijetnjom smrtna kazne napusti otok. Zatim uhvate još dvojicu zadarskih plemića Ivana Dominikova de Nassis, Šimuna de Pechiaris i kancelara Ivana Bruna. Kada su ovi odbili napustiti otok, svežu ih, ukrcaju na lađu i otisnu na pučinu. Idućeg dana su Zadranjani saznali za događaje u Pagu i naoružavaju galiju i manje lađe pod zapovjedništvom Damjana de Nassisa. Galiju je naoružao Juraj Cedolini. Idućeg se dana kaznenoj ekspediciji pridružuje i Blaž de Soppe sa svojom lađom.⁶¹

Na vijest o zadarskoj kaznenoj ekspediciji, Pažani se povlače izvan grada gdje na uzvišenju sv. Jelene podižu utvrđenje. U okršaju koji je nastao između Zadrana i Pažana Zadranjani gotovo sve pohvataju ili poubijaju. Zatim opljačkaju paške crkve i kuće, zapale grad, obeščaste djevojke i redovnice.

Dvojicu paških rektora uhvate, dok je Rastinji uspjelo da zajedno sa sinom pobjegne na Rab. Rektora Disičevića vješaju na trgu, trojicu drugih Pažana objese u luci, a dvojici vade oči. Ostale zarobljenike stavljaju na muke, lome im noge i ruke, a klerike predaju nadbiskupu. Paškom svećeniku Ivanu Bremcu stavljaju na glavu mitru od papira i pod optužbom da je htio postati paškim biskupom svezanog vode po zadarskim ulicama. Tako je 24. ožujka krvavo ugušena paška buna.⁶²

Došavši u opasnost da izgube otok, Zadranjani upotrebljavaju krajnje mjere protiv pobunjenih Pažana. Međutim, takav postupak skupo ih je stajao. Kralj Sigismund dao je provesti istragu, nakon čega oduzima Zadranima paško kneštvo postavlja svog upravitelja Ivana Čubretića. Iz nadbiskupo-

⁵⁷ M. L. Ruić, »Delle Rifl. Stor. Tomo Terzo«, str. 81.

⁵⁸ S. Antoljak, *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj*, Zagreb 1956, str. 19-23; N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest, II*, Zagreb 1958, str. 41-42; M. Suić, *sp. dj.*, str. 46.

⁵⁹ Historijski arhiv u Zadru, Spisi zadarskog bilježnika Petrus de Serčana (1375—1416), busta I^a fasc. IV^o. Processo ecclesiastico tra il Capitolo di Zara ed il Capitolo di Pago 1393; J. Stipišić-M. Šamšalović, *Codex diplomaticus*, XVII, Zagreb 1981, str. 567-568.

⁶⁰ *Memoriale*, str. 48.

⁶¹ *Memoriale*, str. 18-19; M. Suić, *sp. dj.*, str. 45-46.

⁶² U spomen te bune jedna ulica u Pagu danas nosi ime »24. ožujka 1393«.

vih zatvora oslobođeni su paški klerici, a opljačkano blago paških crkava vratili su Zadranima u sakristiju sv. Stošije, gdje ga je preuzeo viceban, stavio u dvije škrinje i zapečatio.⁶³

Na saboru, koji je kralj sazvao u Ninu, pod predsjedanjem njegova delegata, zagrebačkog biskupa Ivana, odlučivalo se o sudbini Paga. Na saboru se vodila rasprava između »rektora, vijeća i općine zadarskog grada« i »rektora, vijeća i općine otoka Paga«. Sabor je zauzeo stav da su paški rektori i Vijeće pravovaljano izabrani, i prema tomu nastupaju kao ravnopravna stranka prema Zadranima.

Interese Paga zastupali su paški građani Belota i svećenik Ratić. Presudom sabora od 24. lipnja 1396. određeno je da se Pag »in temporibus affuturis« izuzima od zadarske vlasti. Pridružili su ga drugim kraljevskim gradovima u Dalmaciji, nalažući Zadranima vječnu šutnju.⁶⁴

5.

Zadrane je presuda ninskog sabora svakako teško pogodila. Ipak oni se još uvijek ne odriču Paga. Prema svjedočanstvu Paolija odmah su prosvjedovali kod kralja, a zatim imenovali odbor od šest osoba s ovlaštenjem da sam rješava paško pitanje.⁶⁵

Do 1397. ne uspijevaju doći u neposredni kontakt s vladarem. Kad se te godine opravdavaju pred njim u Kninu, znajući njegovu pohlepu za novcem, ponude mu otkup otoka.⁶⁶ Izgleda da je Sigismund pristao na to, jer u veljači Zadranima skupljaju novac potreban za otkupninu. No, tek za dvije godine donosi zadarski poslanik vijest da će im Sigismund ustupiti Pag u koliko deset godina budu plaćali četiri tisuće dukata godišnje. Prvih tisuću dukata kralj je htio imati već za dvadeset dana. Zadranima sakupe novac, ali kada je kralj uvidio kojom su brzinom uspjeli sakupiti novac — predomislio se. Poslanicima izjavljuje da će im prepustiti Pag ako budu na svoj trošak za njega uzdržavali zadarski kaštel.⁶⁷

Uvidjevši da je Sigismund čovjek bez riječi i da nemaju od njega što očekivati, priklone se njegovom protivniku Ladislavu Napuljskom.

Međutim, i Pažani su skupo platili svoje oslobođenje. Sigismund je 25. veljače 1397. izdao Pažanima privilegij kojim je potvrdio zaključke ninskog sabora, i obvezao Pažane na godišnju daću od dvije tisuće dukata, povrh kneževih plaća koja je iznosila sto i pedeset dukata. Zatim će držati opremljenu galiju, kako im on ili ban budu naredili i podići će tvrđavu na Pagu.⁶⁸

Ohrabreni pobjedom na ninskom saboru i kraljevim privilegijem pokušali su Pažani pripojiti svom komitatu i sjeverni dio otoka koji je nakon smrti Ludovika došao pod vlast Raba. U spor oko Novalje i Luna upleo se

⁶³ *Memoriale*, str. 20.

⁶⁴ *Isto*, str. 197; Farlati, *sp. dj.*, str. 172.

⁶⁵ *Memoriale*, str. 21.

⁶⁶ N. Klaić - I. Petricioli, *sp. dj.*, str. 373.

⁶⁷ *Memoriale*, str. 29.

⁶⁸ N. Klaić, »Paški falsifikati«, str. 32. N. Klaić je s pravom zaključila da Sigismund nije mogao 5. ožujka 1397. izdati ispravu, no isprava je datirana »Anno domini trecentesimo nonagesimo septimo, V kalendas mensis martii«, što nije 5. ožujka već 25. veljače iste godine. I još k tomu Sigismund se na nju poziva u povelji koju je on izdao god. 1399. Rabljanima. Prema tomu teško je reći da se radi o falsifikatu. O autentičnosti te isprave ne želim ovdje raspravljati.

i dalmatinski ban. Godine 1399. izdao je kralj Sigismund povelju kojom je taj dio otoka po starom pravu potvrdio Rabu, a što se tiče Pažana, kralj se poziva na privilegij odnosno »litteras regales anno incarnationis dominice Millesimo CCC^{mo} nonagesimo septimo, quinto Kalendas Mensis Martij« kojim »ipsam Comunitatem Pagensem liberans absolvens exopiens et penitus questrans a potestate Jurisdictione et dominio Jadrensiu«. ⁶⁹ Dakle, u paškom privilegiju nema ni spomena o pripadnosti Novalje i Luna i Pažani nemaju što tražiti.

Kako je u međuvremenu trebalo doći do saveza između Raba i Zadra, Pažani promjene politiku i god. 1400. priznaju Rabljanima pravo na sjeverni dio otoka i time razbijaju mogućnost rapsko-zadarskog saveza.⁷⁰

Oslobođenjem od zadarske vlasti nestaje one sile koja je dotada kočila istaknute paške obitelji da se izjednače s ostalim plemstvom dalmatinskih komuna. Na ninskom saboru Pažani izjavljuju da su oduvijek bili slobodnjaci (»liberi«), a ne »nobiles«. ⁷¹ U jednom dokumentu od 21. studenog 1396. članovi Vijeća sebe nazivaju plemićima (»nobiles«). ⁷² Ali, ni tada paško Vijeće stvarno nije »zatvoreno«. Godine 1399. kompromisom između članova Vijeća, patricijata i puka, konstituirano je generalno Vijeće »da Patrizi, plebei e villani« ⁷³ s više od stotinu članova. Ti su članovi vijeća »perpetui consiliarii«, a upravu (»regimen«) je preuzelo vijeće desetorice plemića (»decem nobiles electi«). Ovakav oblik uprave potrajao je sve do 1402. kada protukralj Ladislav Napuljski prepušta otok Zadranima. Ovi ukidaju potpuno paško Vijeće.⁷⁴

Uzalud su Pažani već 1401. preklinjali Veneciju da ih primi pod svoju zaštitu;⁷⁵ lukava Serenissima budno je pratila sukobe dvojice vladara i nastojala iz toga izvući korist.

Dobivši god. 1402. Pag bez ikakve novčane nadoknade, Zadranici zaključuju u svom vijeću da se »sve kuće Pažana koje imaju u Pagu sruše iz temelja, a sve solane, zemlje i mjesta i sve što god imaju na otoku« konfiscira u korist zadarske općine.⁷⁶ Zadranici ipak ne provode tu odluku jer se upravo oko Paga »slučajno« zateklo mletačko brodovlje. Ipak se krvavo osvećuju onim Pažanima koji su na ninskom saboru branili interese svoje komune.

Godine 1403. odlučuje Pažani podići bunu. Na čelu zavjerenika bio je Belota, poslanik s ninskog sabora. Izdajom budu svi zavjerenici pohvatani.⁷⁷ Knez Pavao de Georgijs 3. X. 1404. vješa ranjenog Belotu, a u veljači 1405. uhvaćena su još četvorica Pažana i pogubljeni u Zadru. U Karlobagu je u lipnju uhvaćen Zorko, brat spomenutog Belote, vezan za konjske repove i obješen nedaleko od Zadra.⁷⁸

⁶⁹ Arhiv Jugoslavenske akademije u Zagrebu, Acta mediavalia, IV d 31.

⁷⁰ M. L. Ruić, »Delle Rifl. Stor. Tomo primo«, str. 325-330; M. Suić, *sp. dj.*, str. 49.

⁷¹ *Memoriale*, str. 48.

⁷² B. Karavanić, »Odlični paški muževi«, rukopis u mom posjedu (bez sređene paginacije)

⁷³ M. L. Ruić, »Delle Rifl. Stor. Tomo primo«, str. 316-320. Isto, »Delle Rifl. Stor. Libro quinto«, str. 181. (Rkp. u Bibl. Hist. arh. Zadar).

⁷⁴ M. L. Ruić, »Delle Rifl. Stor. Tomo secondo«, str. 3.

⁷⁵ *Listine*, IV, str. 430-431, 432-436.

⁷⁶ *Memoriale*, str. 35-36; V. Lago, *Memorie sulla Dalmazia*, vol. I, Mleci 1869, str. 265.

⁷⁷ M. L. Ruić, »Frammenti Storici etc.«, str. 197-198. (Rkp. u Naučnoj biblioteci u Zadru).

⁷⁸ *Memoriale*, str. 39.

Zadranima nije dovoljno vlasti nad južnim dijelom otoka te Rabljanima silom otimlju Novalju. Pavao de Paoli izvještava o jednoglasnoj odluci zadarskog Tajnog vijeća da se Novalja zauzme za zadarsku općinu i da se ondje obnovi neka utvrda. To im i uspijeva jer već 9. VI. 1406. Carlutius de Turi de Neapoli, kraljev čovjek, uvodi zadarsku općinu u posjed Novalje.

Godine 1408. paškim knezom postaje Pavao de Paoli, autor *Memoriala*, koji 27. VII. dolazi u Pag, postavlja potkneza i oba suca!⁷⁹ To su ujedno i posljednje riječi u njegovu Memorialu.

U borbi sa Sigismundom, protukralj Ladislav uvidjevši da i taj posjed neće moći dugo zadržati, odlučio je da unovči Dalmaciju. Nakon dugog pregovaranja, 9. srpnja 1409. potpisao je ugovor o prodaji Dalmacije sa svim pravima Mletačkoj Republici za sto tisuća dukata.⁸⁰

Mletački knez Giacomo Cocco 2. kolovoza 1409. preuzima upravu grada i otoka Paga, a Venecija ga nikada više ne vraća Zadranima.⁸¹

Da zaključimo. Već od početka 14. st. u neprestanom sukobu sa Zadrom paška općina uporno traži svoje mjesto među ostalim komunama Dalmacije. Stoga je slobodna općina u središtu interesa paških prvaka i pučanstva koji su nosioci te borbe. U tim nastojanjima pomaže Pažane i Venecija, ali samo u tolikoj mjeri koliko to odgovara njenim interesima. Jedino oružanom borbom moguć je bio put do slobode, a to pokazuje i velika buna 1393. godine. Iako je u krvi ugušena, urodila je plodom. Bez nje ne bi bilo onako sjajne pobjede na ninskom saboru; Pažani predadoše u amanet svojim baštiničima najveću svetinju sazdanu kroz vjekovnu borbu — slobodnu pašku komunu!

⁷⁹ *Isto*, str. 40, 41, 42.

⁸⁰ *Listine*, V, str. 181.

⁸¹ M. L. R u i ć, »Delle Rifl. Stor. Tomo secondo«, str. 1-2.

Miroslav Granić: THE RELATIONS BETWEEN PAG AND ZADAR DURING
THE FOURTEENTH CENTURY

S u m m a r y

During the Middle Ages, up to the end of the twelfth century, Pag was under the direct rule of Zadar. Only when Zadar separated itself from Venetian dominion, the Venetians wrested Pag from Zadar and enabled its people to organize their own administration under a Venetian prince.

When Zadar revolted against Venice in 1311, Pag did not follow its example as was repeated in 1345. During the period from 1311 to Zadar's separation (1345), the hostilities between the municipalities of Pag and Zadar became more and more frequent. However, this time Venice stands beside Pag and gives in to the demands of Pag because it is convinced that at a given moment the people of Pag are good allies and the key factor in the bargaining with Zadar.

After 1345, under Venetian rule, Pag is in the same position as the other communities: it has its own council, judges and municipal bodies, while the prince comes from Venice. Nevertheless, to the people of Pag the rule of Venice is more bearable than the rule of Zadar. The events after 1358 when Ludovik yields Pag up to Zadar without reparation, are decisive in the further development of the history of Pag. Oppressed by Zadar's despotism, in 1393 the people of Pag rise up in a revolt which Zadar crushes in blood, but it loses control over the island through a ruling of the Nin assembly in 1396. In his ordinance issued to the people of Pag on February 25, 1397, king Sigismund confirmed, under certain conditions, the decisions of the Nin assembly.

Having affiliated themselves with Sigismund's enemy, Ladislav of Naples, the people of Zadar receive Pag from him in 1402 and revenge themselves upon those inhabitants of Pag who defended the interests of their municipality at the Nin assembly.

Zadar executes the most eminent leaders of Pag, abolishes the council and appoints the municipal clerks. In 1409, Ladislav had already sold Zadar, Novigrad, Vrana and Pag (the only property in Dalmatia) to the Venetians for 100,000 ducats, as well as the complete rights to Dalmatia. In August of the same year, the Venetians take over Pag never again to return it to Zadar.